

XALQ CHOLG’ULARIDA IJROCHILIK AN’ANALARINI SHAKLLANISH JARAYONLARI

Muallif: Xurramov Ulug’bek ¹

Affilyatsiya: Termiz davlat pedagogika instituti Musiqa ta’limi katta o’qituvchisi ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14469775>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o’zbek xalq cholg’ulari ijrochiligi an’analarini shakllanish jarayonlari va tarixiy shart sharoitlari izohlangan.

Kalit so’zlar: cholg’u, ijrochilik, an’ana, xalq, aholi, urf-odat, qadriyat, mahalla, ijod.

O’zbek xalq cholg’ulari ijrochilik an’analarini o’zi kabi tarixan boy va rang-barangdir. O’rta osiyo xalqlari hayotida tarixiy rivojlanish taxminan bizning eramizgacha bo’lgan birinchi ming yillikdan shakllana boshlagan. O’rta osiyo xalqlari va ular olib boradigan faoliyat va hayoti to’g’risida Sharq xalqlari yodgorligi “Avesto” kitobida batafsil yoritib berilgan. Ayniqsa, unda xalq poetik va musiqa san’atining mushtarakligi va shu asosda yaratilgan musiqiy-poetik asarlar, O’rta osiyo xalqlarining turmush tarzi, ijtimoiy- siyosiy jarayonlar, aholining urf-odat, an’ana va qadriyatlari, turli tuman baryram, tadbir va marosimlari, to’y-tomosh va boshqalar arxeologik yodgorliklarda, turli qazilma-ishlari natijasida topilgan ashyolarda o’z aksini topgan. Aholining o’troqlashib, oila, ovul, maxalla va boshqa jamoalarni tashkil etishi, davrlar osha aholining ijtimoiylashuvi va turli sinfiy jamiyatga o’tilishi, asta-sekinlik bilan davlat birlashuvini paydo bo’lishi aholining og’izdan-og’izga o’tib kelayotgan turli epik qo’shiqlar mazmuniga singanlishi, arxeologik topilmalarda aks etganligi fikrimiz dalilidir.

O’rta Osiyo xalqlarining ozodlik uchun mardonavor kurashlari, bu yo’lda o’z jonini qurbon qilgan cho’pon shiroqning jasorati tarixda o’z aksini topgan. Shuningdek, sharq xalqlarining bebaho asari Firdavsiyning “Shohnoma” asari, jumladan, qahramonlar Rustam, Suxrob, Siyovushlarning jasorati, go’zallik ramzi bo’lmish malika Taxminaning muhabbati va boshqa qahramonlar to’g’risida afsonalar yaratildi.

Tarixiy manba hisoblanmish “Avesto”da aholining turli marosimlarda jamoa bo’lib, olovga sig’inib, uning atrofida qo’shiq aytib, raqsga tushishi ko’rsatilgan. XII-XV asr mutafakkirlarining aytishlaricha, O’rta Osiyo xalqlarining asosiy bayrami hisoblangan “Navro’z”da o’tkaziladigan marosim va urf-odatlarda turli yegulik, tansiq taomlar tayyorlashi, musiqiy cholg’ularda kuy-qo’shiqlar ijro etib, raqsga tushishini aks ettirilishi bu xudud xalqlarining musiqaga bo’lgan munosabati yaqqol ko’rsatilgan. Oddiy xalqning musiqaga bo’lgan munosabati, keyinchalik musiqaning rivojlanishi, ilmiy-nazariy tadqiqotlar natijasida asrlar davomida o’z aksini topdi. Muhammad Nishopuriy (“Musiqa haqida risola”), Safiuddin Urmaviy (“Risolatush-sharafiya”), Qutbiddin Sheroziy

(“Durat-ut toj-li g’urrat yat-diboj”), Mahmud Omuliy (“Nafis-ul-funun”, “Li-aros-ulyunon”), Mirsaid Alin Jurjoniy (“Maholid-ul-ulum”), Abdulqodir Marog’iy (“Maqosid-ul-alxon”), Abdurahmon Jomiy (“Musika haqida risola”), Al-Forobiy (“Kitob-ul musika ul-kabir”), Ibn Sino (“Donishnoma”), Kamoliddin Binoiy (“Musika haqida risola”), Mahmud Husayniy (“Musiqaning ilmiy va amaliy qonuni”), Najmiddin Kavkabiy (“Musika haqida risolalar”), shuningdek, Darvesh ali Changiy va boshqalar tomonidan yaratilgan risolalarda qadimgi O’rta Osiyoda mavjud bo’lgan musiqiy cholg’ular va aholi orasida sevib ijro etilgan aytimlar xususida qimmatli ma’lumotlar berilgan.

O’zbek musiqiy merosi turli cholg’ularga boy va ularning har biri o’ziga xos tarixiy rivojlanish hamda takomillashish jarayonlaridan o’tgan. Cholg’ularning kelib chiqishi, ishlatilishi va o’zaro muvofiqlashuvi masalalari bilan maxsus organologiya fani shug’ullanadi. Darhaqiqat, qaysi cholg’u asbobi bo’lmasin, mohiyatan musika san’atini takomillashtirishga, kuy, qo’shiq, ashula va raqslarning jozibasini oshirishga qaratilgandir.

Cholg’ularning umumiy ko’rinishi, parda tuzilishi va tembr-akustik xususiyatlarining shakllanishi sozandalarning kasbkor qurollarini o’zlariga moslashtirish yo’lidagi izlanish va intilishlarining samarasidir. Mana shu jarayon yurtimizda badiiy havaskorlik jamoalarning tashkil topishi, maxsus musika o’quv maskanlarning ochilishi hamda, mazkur o’quv bilim yurtlarida professional cholg’u ijrochilik maktablarini tashkil etish bilan bog’liqdir. Professional cholg’u ijrochiligi maktablarini amaliyotda qaror toptirishda kampozitorlik ijodidan keng foydalanish asosiy omil bo’lib xizmat qildi. Xususan kompozitorlar har bir cholg’u uchun yaratadigan asarlari ustida ishlar ekan ayniqsa o’zbek xalq cholg’ulari imkoniyatlarini ya’ni ijro etish uslublari, undagi ovoz tembrlari, kerak bo’lsa ijro etuvchining mahoratiga e’tibor beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

G’ofurov M. «Cholg’u ijrochiligi». – T., 2016 <https://ru.wikipedia.org>

Madrimov B. «O’zbek musika tarixi». – T., 2015.

Jabborov A., Begmatov S., A’zamova M. «O’zbek musiqasi tarixi». – T.: Fan va texnologiya, 2018.